

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

**Emanullah Han Döneminde (1919-1929) Afganistan'da Aile Hukukunun
Kanunlaştırılması**

**Codification of Family Low in Afghanistan During the Reign of Amanullah Khan
(1919-1929)**

Zafar Ahmad QARIZADA

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Konya, Türkiye

Ph.D. Student, Necmettin Erbakan University, Faculty of Theology
Konya, Turkey

Zafar_ahmad1986@outlook.com

 <https://orcid.org/0000-0003-4991-2951>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Qarizada, Z. A. (2022). Emanullah Han döneminde (1919-1929) Afganistan'da aile hukukunun kanunlaştırılması, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 16(32), 73-88.

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.61933>

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Submission Date: 11.04.2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 30.04.2022

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 25 Haziran / June 2022

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Haziran / June 2022

Cilt / Volume: 32

Sayfa / Pages: 73-88

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

EMANULLAH HAN DÖNEMİNDE (1919-1929) AFGANİSTAN'DA AİLE HUKUKUNUN KANUNLAŞTIRILMASI¹

ÖZ

Bu çalışma, Emanullah Han döneminde (1919-1929) aile hukukuyla ilgili çıkartılan kanunları konu edinmektedir. Emanullah Han, 1919 yılında tahta geçince sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda birtakım reformlara imza atmıştır. Bu reformların başında nizâmnâmelerin tedvini ve kanunlaştırma hareketi gelmektedir. 1920 yılında aile hukukuyla ilgili *Nizâmnâme-i Nikâh* adı altında mezhebî kurallara uygun bir kanun çıkartılmıştır. Ancak 1921 yılında Türkiye'nin modernleşme hareketi ve Muhammed Abduh'un fikirlerinden esinlenerek Cemal Paşa ve Bedri Bey'in yardımlarıyla aile hukukuyla ilgili modern bir kanun çıkartılmıştır. Bu kanunda küçüklerin evlendirilmesinin yasak olması ve çok eşliliği zorlaştırıcı bazı şartların bulunması üzerine kanun ülke çapında itiraz ve ayaklanmaları da beraberinde getirmiştir. Toplumsal tepkiyi azaltmak için Emanullah Han, 1924 yılında Loya Cirge adı altında büyük bir toplantı düzenlemiş, yapılmış olan reformlardan vazgeçmiştir. 1928 yılında Avrupa ülkelerinin gelişmişliğinden etkilenen Emanullah Han toplumun önderlerini büyük bir toplantıya davet ederek aile hukuku başta olmak üzere sosyal ve kültürel alanlarda birtakım reformsal teklifler sunmuştur. Fakat Emanullah Han'ın bu önerileri toplantiya katılan önderler tarafından reddedilmiştir. O ise kendisini devrimci bir lider kabul ederek yapmak istediği reformları yeniden ilan etmiştir. Toplumun sinir uçlarıyla oynayan bu reformlar karşısında toplumsal ayaklanmalar başlamış ve Emanullah Han bu ayaklanmaları durdurmak için bütün reformlardan vazgeçtiğini belirtse de kimseyi buna inandıramamış ve ilan ettiği son reformlar Emanullah Han iktidarının yıkılmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Emanullah Han, Nizâmnâme-i Nikâh, Kanunlaştırma, Bedri Bey.

ABSTRACT

This study discusses the laws enacted on family law during the reign of Amanullah Khan (1919-1929). Amanullah Khan put his seal on some reforms in social, economic, and cultural domains when he came to the throne in 1919. At the forefront of these reforms are the compilation of regulations (*Nezâmnâme's*) and the act of enactment. In 1920, a law in accordance with the sectarian rules was enacted under the name of *Nezâmnâme-e Nekâh* on family law. However, a modern law was enacted on family in 1921 with the help of Djemal Pasha and Badri Beg by inspiring from Turkey's modernization movement and the ideas of Muhammad Abduh. Due to the prohibition of underage marriage in this law and the existence of some conditions that made polygamy difficult, it brought along objections and riots throughout the country. To reduce the social reaction, Amanullah Khan convened the assembly under the name of Loya Jirga in 1924 and abandoned his reforms. In 1928, Amanullah Khan, who was affected by the development of European countries, invited the leaders of the society to a big meeting and presented some reform proposals in social and cultural fields, especially family law. However, these proposals of Amanullah Khan were rejected by the leaders who attended the meeting, but he considered himself as a revolutionary leader and declared the reforms he wanted to make. There were social uprisings against these reforms that provoked the society, and Amanullah Khan stated that he gave up on all the reforms announced, including family law, to stop these uprisings. However, he could not convince anyone and the latest reforms he announced caused the collapse of Amanullah Khan's power.

¹ Bu çalışma, şu an yazmakta olduğum "Afganistan'da İslam Aile ve Miras Hukukunun Kanunlaştırılması" başlıklı doktora tezimin bir bölümünden türetilmiştir.

Keywords: Afghanistan, Amanullah Khan, Nezâmnâme-e Nekâh, Enactment, Badri Beg.

GİRİŞ

Kanunlaştırma kavramı zaman zaman anlam kargaşasına uğramakta ve birbirinden farklı anlamlar ifade eden hukukî faaliyetler için kullanılmaktadır. Bu kavram, hukuk tarihi eserlerinde biri genel diğeri de özel olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Genel anlamda kanunlaştırma, kanun yapma (taknîn-legislation) faaliyetidir. Özel anlamda kanunlaştırma ise, dağınık bir halde mevcut olan yazılı veya yazısız bütün hukuk kurallarının devlet gibi müesses bir otorite tarafından sistematik olarak bir araya getirilmesi faaliyetidir (Kılıç, 2008, ss. 35-36). Afganistan hukuk literatüründe kanunlaştırma kavramıyla daha çok onun özel anlamı kastedilmektedir.

19. yüzyıl Müslümanlar için siyasal ve toplumsal hareketlilik yüzyılı olmuştur. Bu hareketliliğin çoğu Batı'nın işgaline karşı bir refleks olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Türkiye'de 19. yüzyılın ilk yarısında askerî ve medenî ıslahatlar yapılırken ikinci yarıda ise bu ıslahatlar daha da güçlendirilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında İran'da da ıslahat programları ortaya çıkmaya başlamıştır. İran'da başlatılan bu ıslahatlar her ne kadar bir sonuca ulaşmasa da toplumsal bir değişimin zeminini hazırlamıştır (Gubâr, 1388, s. 617). Afganistan'da Emîr Şîr Ali Han krallığının ikinci merhalesinde Seyyid Cemalüddin Afganî'nin yardımıyla sivil ve askerî alanlarda kanunlaştırma faaliyetleri başlatılmıştır. O dönemdeki ıslahatlar daha çok askerî nizamla ilgili nizâmnâme ve talimâtnâmeler şeklinde olmuştur (Faryâbî, 1388, s. 118).

Emanullah Han, tahta geçince İngilizlere karşı cihat ilan etmiş ve "bundan sonra Afganistan hükümetinin kanun hükümeti olacağı" sözünü vermiştir (Popalzai, 1369, s. 519). Afganistan'ın bağımsızlığı resmî olarak İngilizler, Ruslar ve Avrupalılar tarafından kabul edilince Emanullah Han, sosyal yaşamı yenilemek için birtakım reformlara imza atmıştır. Bu reformların başında ise nizâmnâmelerin tedvini ve uygulaması geliyordu (Atâyî, 1384, s. 247).

Emanullah Han, nizâmnâmelerin tedvini için Şûrâ-yı Ulûm isminde bir şûra ve Mahfil-i Vad'-ı Kavânîn² isminde bir başkanlık tesis etmiştir. Yüksek rütbeli temyiz heyeti âlimleriyle beraber birçok yazar ve mütercim üyeden oluşan zikri geçen başkanlık ve Şûrâ-yı Ulûm, Adalet Bakanı Muhammed İbrahim Barikzaî ve Mevlevî Abdülvâsi' Kandehârî'nin idaresi altında kanunlaştırma faaliyetlerini yürütmüştür (Nevîd, 1388, ss. 97-97; Popalzai, 1368, s. 119). Tedvin edilen nizâmnâme ve kanunların şeriata uygunluğunu denetleyen ve birçok kanunun sonunda imzası bulunan kişiler ise Şûrâ-yı Ulûm âlimleri³ ve özellikle temyiz heyetinin ikinci başkanı olan Mevlevî Abdülvâsi' Kandehârî idi (Atâyî, 1384, 248).

Yine önceden İstanbul'da polis müdürlüğü yapmış olan Bedri Bey, Mahfil-i Vad'-ı Kavânîn'in başkan yardımcısı ve üyesi olmakla birlikte sürekli kanunları tertip edip tercümesini yapmış ve ömrünün sonuna kadar bu görevi sürdürmüştür (Popalzai, 1369, 519). Bedri Bey'in dışında bu dönemde Afganistan'da bulunan Cemal Paşa, Fahreddin Paşa, Kâzım Paşa ve Ziyâ Bey gibi rütbeli asker ve subayların özellikle askerî nizâmnâmelerin çıkartılmasında rolü büyük olmuştur. Kanunlaştırma faaliyetlerinde özellikle Osmanlı Türkiye'sinin örnek olarak seçilme sebeplerinden biri, bu konuda Türkiye'nin daha önceden deneyim sahibi olmasıdır. Osmanlı'nın resmî mezhebinin Hanefî mezhebî oluşu, kanunlaştırma hareketinde Osmanlı destekli nizâmnâmelerin Afganistan'ın Hanefî

² Bu mahfilin ismi daha sonra Şura-i Devlet ve en son ise Şura-i Milli olarak değiştirilmiştir.

³ Şuray-i ulum üyeleri: Kâdilkudât olan Mevlevî Abdüşşekûr, Mevlevî Seyfû'r- Rahmân, Mevlevî Abdülvâsi' Kandehârî, Mevlevî Abdülhamit, Mevlevî Abdurrahman, Mevlevî Muhammed Emîn, Mevlevî Abdülcelîl ve Mevlevî Abdurrâşid idi.

âlimlerince daha kolay kabul edileceği düşüncesi de diğer bir sebep olarak kabul edilebilir (Nevîd, 1388, s. 97).

Modern anlamda kanunlaştırma hareketinden yoksun bir ülkede, çok kısa sürede ve hayatın hemen bütün alanlarıyla ilgili nizâmnâmelerin çıkartılması, Cemal Paşa ve özellikle Bedri Bey gibi şahısların yardımı olmaksızın bu kadar kolay olmayacaktı. Bedri Bey de büyük ihtimalle yanında bulundurduğu Osmanlı kanunlarından veya sonradan Türkiye'den getirilen kanunlardan istifade ederek tercüme faaliyetine başlamıştır. Nitekim Cemal Paşa 11 Haziran 1920 tarihli Atatürk'e yazdığı mektupta, Afganistan'da oluşturacağı genelkurmay heyeti için gönderilmesini istediği bazı subayların yanı sıra Osmanlı talimnâme, kanunnâme ve nizâmnâmelerinden beşer onar nüshanın da gönderilmesini istemiştir (Baykal, 1989, s. 387; Ferheng, 1367, s. 367). Nizâmnâmelerin tertip, tanzim ve tercüme edilişi hususunda Bedri Bey ön plana çıkmış olsa da bu nizâmnâmelerin yazımı ve kontrol edilmesinde Cemal Paşa'nın rolü büyüktür. Cemal Paşa'nın 29 Temmuz 1921 tarihli Atatürk'e gönderdiği mektubun sonunda "Burada Afganistan için yazdığım ve kabul ettiğim nizâmnâmelerden birkaç tanesini hatıra olarak size takdim ediyorum" şeklindeki ifadesi de bu rolü göstermektedir (Baykal, 1989, s. 413). Bu nedenle Afganistan kanunlaştırma faaliyetlerinin Türkiye aracılığıyla başladığı ve bu konuda Türkiye'nin rolünün büyük olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Emanullah Han dönemindeki nizâmnâmeler, ilk başlarda ilgili bakanlık veya başkanlık tarafından taslağı hazırlanarak Mahfil-i Vad'-ı Kavânîn Başkanlığına gönderilirdi. Zikri geçen başkanlığın adı Şûrâ-yı Devlet Başkanlığı olarak değiştirilince; nizâmnâme taslakları, bu başkanlığa gönderilmeye başlanmış ve ilgili başkanlık söz konusu nizâmnâmelerde tasarruf yetkisine sahip olmuştur (Popalzai, 1369, 506). Nizâmnâmeler, şeriata uygunluğu temyiz heyeti âlimleri tarafından denetlendikten sonra başkanlığını bizzat devlet emîrinin yaptığı Meclis-i Âli-yi Vüzerâ'ya gönderilirdi. Nizâmnâmelerin taslakları, ilgili bakanların görüşleri alındıktan sonra kanun taslağı şeklinde emîre sunulurdu. Emîr de gerekli inceleme ve araştırmayı yaptıktan sonra kanunlaştırarak yürürlüğe girmesine hükmederdi (*Nizâmnâme-i Esâsi*, 1302, md. 46; Kuşkakî, 1303, s. 5).

1. Nizâmnâmeler Dönemi

Afganistan kanunları tarihsel süreç içerisinde nizâmnâme, usûlnâme ve kanun olmak üzere üç isimle anılmıştır. Kanunlaştırma faaliyetlerinin tarihî seyri dikkate alındığında bir olgunlaşma süreci dikkati çekmektedir. Örneğin, Ahmed Şah döneminde (1747-1773) Nizâmnâme-i Kazâî, Ali Şir Han döneminde (1863-1878) Askerî Nizâmnâme ve Habibullah Han döneminde benzer birtakım nizâmnâmeler çıkartılmıştır. Fakat bu nizâmnâmelerin sayısının az oluşu ve bugünkü anlamda modern kanunlaştırma formatına uymayışi sebebiyle nizâmnâme döneminin, Emanullah Han devriyle başladığı söylenebilir. Nâdir Şah döneminden başlayıp Davut Han devrine kadar çıkartılan kanunlar, genellikle usûlnâme diye isimlendirilmiştir. Davut Han'la beraber ise yasal düzenlemeler için sadece kanun ismi kullanılmıştır.

Modern anlamda kanunlaştırma hareketinin başlatıldığı Emanullah Han döneminde çıkartılan kanunlara "neden kanun denilmeyip de nizâmnâme denilmiştir" sorusuna Mahmut Tarzi'nin *Sirâcü'l-Ahbâr*'da yayımladığı *Kavânîn ve Nizâmât* adlı makalesi cevap niteliğindedir. Mahmut Tarzi'ye göre kanun, nizâm, hudûd-i şer', düstûru'l-amel ve tüzük kavramları yaklaşık aynı anlama gelmektedir. Ancak kanun kelimesinin tercih edilmemesinde, bu kavramın toplumda çağrıştırdığı olumsuz algı etkili olmuştur. Zira öteden beri Afganistan halkı tarafından kanun kelimesine karşı bir nefret söz konusuydu. Bu nefretin altında yatan sebep ise kanun kavramının şeriatın zıttı ve Hıristiyanlara özgü olarak telakki edilmesiydi. Bu nedenle, zaman ve şartların ihtiyacına göre devlet ve memleketin güvenliği için herhangi bir kanun konulmak istense buna kanun denmeyip nizâmnâme veya düstûru'l-amel ismi verilmiştir (Tarzi, 1913, s. 2).

Emanullah döneminde çıkartılan nizâmnâmelerin sayısı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Muhammed Sıddık Ferheng, bu dönemde çıkartılan kanunların sayısının 50 olduğunu; *Islahat ve İnkılap (1919-1929)* kitabının yazarı Poullada ise 66 nizâmnâme çıkartıldığını ileri sürmüştür. Kanun şeklinde çıkartılan nizâmnâmelerin sayısının bazı kaynaklara göre yüzü aşkın olduğu da iddia edilmiştir. Habibullah Refi, Nevîd Senzil gibi birçok yazar ise çıkartılan nizâmnâme sayısının 77 olduğunu belirterek bunların bir listesine eserlerinde yer vermişlerdir (Nevîd, 1388, ss. 276-279; Husamî, 1395, ss. 84-87).

Bu dönemde çıkartılan nizâmnâmeler ve devlet lâyihaları, bazen sadece Peştuca veya Farsça bazen de hem Farsça hem de Peştuca olarak basılıyordu. Nizâmnâmeler, Emanullah Han'ın ilk dönemlerinde (1920-1921) Afganistan'ın resmî gazetelerinde basılırken 1921 ve sonraları müstakil olarak basılmaya başlanmıştır. Bu dönemde çıkartılan nizâmnâmelerin en önemli özelliği, herkesin anlaması amaçlandığı için sade bir dille yazılmasıydı (Husamî, 1395, s. 91). Çıkartılan kanunların herkese ulaşması amaçlandığı için Kabil'in dışında kalan diğer illerdeki hâkimlerin ve hükümeti temsil eden kişilerin ayda en az bir cuma günü, nizâmnâmelerin metnini ve yararlarını şifahî olarak halka anlatmaları kendilerinin görevlerinden sayılmıştır (Husamî, 1395, ss. 93-94).

1.1. 1300b/1921 Tarihli Nizâmnâme-i Nikâh, 'Arûsî ve Hatnesûrî:

Emanullah Han döneminde Aile hukukuyla ilgili *Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsî ve Hatnesûrî* isimleri altında birkaç defa nizâmnâme çıkartılıp ya önceki nizâmnâme tamamen mülga sayılmış ya da aynı nizâmnâmede değişikliğe gidilerek bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde aile hukukuyla ilgili çıkartılan nizâmnâmelerin değişimden önceki ve sonraki halleriyle beraber 1921, 1923, 1924, 1926, 1927 ve 1928 olmak üzere altı farklı baskısı tarafımızdan incelenmiş ve o dönemde çıkartılan nizâmnâmelerin her yıl yeniden baskısının yapıldığı, bunun da bir usul olduğu anlaşılmıştır. Ancak daha sonra da değinileceği üzere bu durum, aynı nizâmnâmenin farklı tarihlerde yeniden basılmasını gözden kaçırarak araştırmacıların, ilgili nizâmnâmenin ilk kez basıldığı yanlışlığına düşmelerine sebebiyet vermiştir.⁴

Emanullah Han döneminde aile hukukuyla ilgili ilk nizâmnâme 1920 yılında çıkartılmıştır (Nevîd, 1388, s. 118). Daha önce belirtildiği gibi nizâmnâmeler, ilk dönemlerde müstakil olarak basılmayıp gazete ve cerîdelere basılmıştır.⁵ Aile hukukuyla ilgili çıkartılan ilk nizâmnâme, *İrşâdün-Nisvân* isimli cerîdenin 5. sayısından itibaren her bir sayısında birkaç madde olarak yayınlanmıştır.⁶ Cerîdenin altıncı sayısında *Nizâmnâme-i Nikâh, 'Arûsî ve Hatnesûrî* ile ilgili 4-8. maddeler yer almıştır.⁷

Bu dönemde aile hukukuyla ilgili çıkartılan ilk nizâmnâme konusunda Afganistan kaynaklarında farklı değerlendirme ve bilgiler sunulmuştur. Kâbe Rastin Tehranî ve Necma Yasarî tarafından Maxplan enstitüsüne ders kitabı olarak hazırlanıp Fehim Kayyûmî tarafından Hukuk-i Famil-i Afganistan olarak çevrilen eserde, aile hukukuyla ilgili ilk nizâmnâmenin 1921 yılında çıkartıldığı ileri sürülmektedir (Tehranî & Yesarî, 1388, s. 11). Mecid Gulamî Jalise isimli İranlı yazarın *Nizâmnâme-i Nikâh, 'Arûsî ve Hatnesûrî* isimli makalesinde Emanullah döneminde aile hukukuyla ilgili ilk basılan kanunun 01.06.1302hş.⁸/24.08.1923 tarihli nizâmnâme olduğunu, 22 maddeden oluştuğunu ve söz konusu nizâmnâmenin ikinci basımının 20.08.1302hş./12.11.1923 tarihinde gerçekleştirildiğini iddia etmektedir (Jalisa, 2014, s. 172).

Nigâhi be Ahd-i Saltanat-i Emânî kitabının yazarı, aile hukukuyla ilgili nizâmnâmenin 1303hş./1924 yılında tedvin edilip bastırıldığını ve hatta bu nizâmnâmeye

⁴ Bu konuda yanlışlığa düşen araştırmacılara ilerleyen paragraflarda yer verilecektir.

⁵ Fakat gazetelerin çoğu nüshaları kaybolduğu için bazı kanunlara ulaşma imkânımız olmadı.

⁶ Bu cerîdenin sadece 6. sayısına ulaşabildik.

⁷ Bu maddelerin değerlendirmesi de 1921 nizâmnâmenin muhtevasıyla beraber yapılacaktır.

⁸ "hş." bir kısaltma olup hicrî-şemsî demektir. Afganistan'da hicrî şemsî denilen güneş takvimi kullanılmaktadır.

göre kadınların mehrinin yirmi dokuz buçuk rupi olduğunu yazar (Resul, 1384, s. 188). Oysa ki 1303hş./1924 yılında basılan nizâmnâme, ilk nizâmnâme olmadığı gibi sözü geçen nizâmnâmede kadınlara mehir olarak belirlenen rupi miktarı da yirmi dokuz buçuk değil otuz rupidir.

Aynı şekilde Afgan Medeni Kanunu'nun şerhlerini yazan Nizâmuddîn Abdullah, Hukuk-ı Famil isimli eserinde, Emanullah Han döneminde aile hukukuyla ilgili çıkartılan ilk nizâmnâmenin 1303hş./1924 yılında basımı gerçekleşen nizâmnâme olduğunu, ikinci basımının ise tadilatla beraber 1306hş./1927 yılında gerçekleştiğini iddia etmektedir.

Tespitimize göre Emanullah Han döneminde aileyle ilgili ilk nizâmnâme 1920 yılında çıkartılmıştır. İkinci nizâmnâme de birinci nizâmnâmeyi ilga ederek 1921 yılında çıkartılmış ve aynı yıl içerisinde müstakil olarak basılmıştır. İkinci nizâmnâmenin ikinci basımı ise 20.08.1302hş./12.11.1923 yılında gerçekleşmiştir. Emanullah Han 16 Temmuz 1924 yılında aile hukukuyla ilgili yeni nizâmnâmelere karşı ayaklanmaları bastırmak için Loya Cirge adı altında Afganistan'ın her tarafından toplum önderlerini ve âlimleri toplayarak büyük bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu büyük toplantıda *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta âlimlerin isteği doğrultusunda bazı değişikliğe gidilmiş ve yapılan değişikliklerle beraber bu nizâmnâmenin 01.06.1303hş./24.08.1923 tarihinde yeniden basımı gerçekleştirilmiştir.

Kaynaklar mütalaa edildiğinde, 1921 tarihli Nizâmnâme-i Nikâh adlı kanunda mezheplerin, özellikle de Hanefî mezhebinin dışına çıkılmasında ve muhteva bakımından modern kanunlarla uyumlu olmasında bizzat Emanullah'ın etkisinin mevcut olduğu görülür. Emanullah Han'ın aile hukuku ve kadın haklarıyla ilgili böyle mezhepler üstü bir kanun çıkarmasının altında çeşitli sebepler yatmaktadır. Kanaatimizce bu sebepler şöyle sıralanabilir:

1. Emanullah *Sirâcü'l-Ahbâr*'ı sürekli takip etmiş ve bu cerîdede yayımlanan makaleleri okumuştur. Mehirlere ilgili düzenlemeler ve çok eşliliğin zararlarıyla ilgili makaleler Mahmut Tarzi tarafından *Sirâcü'l-Ahbâr*'da neşredilmiştir. Emanullah Han da zikri geçen makaleleri okuyunca bunlardan etkilenmiştir (Resul, 1384, s. 188; Gregorian, 1388, ss. 215-216). Bu nedenle onun çıkarmış olduğu aile nizâmnâmelerinde Mahmut Tarzi'nin düşüncelerinin etkisi görülmektedir.

2. Emanullah Han'ın nass anlayışının farklı oluşu da bir sebep olabilir. Emanullah Han her ne kadar kimi yerlerde kendisinin din âlimi olmadığını vurgulasa da bazen ayetleri kendine özgü bir şekilde yorumlamıştır. Nitekim Loya Cirge⁹ konuşmasında “Kadınlardan beğendiğiniz ikişer, üçer ve dörder tane ile evlenin, eğer adalet yapmaktan korkarsanız bir tane ile yetininiz...” (Kur’ân-ı Kerîm 4:3) ayetini okuyarak Müslümanların ayetin ilk kısmı olan “Kadınlardan beğendiğiniz ikişer, üçer ve dörder tane ile evlenin...” ile amel ettiklerini ve aynı ayetin devamı olan “Eğer adalet yapmaktan korkarsanız bir tane ile yetinin” kısmını ihmal ettiklerini belirtmiştir. O, Kendisinin bu nizâmnâmeyi çıkarmadaki hedefinin Müslümanları bu ayetin ihmal edilen ikinci kısmına yönlendirmek olduğunu belirtmiştir (Kuşkakî, 1303, ss. 167-168).

3. Emanullah Han'ın aile hukukuyla ilgili böyle bir kanun çıkarmasının diğer bir sebebi de yapmış olduğu ilk iki evliliğinden ve Afganların kız alıp verme geleneklerinden iyi bir hatırasının olmamasıdır (Resul, 1384, s. 182). Bu nizâmnâmenin kanun olarak çıkarılmasındaki amacın kız alıp verme olayından kaynaklanan kavga ve tartışmayı ortadan kaldırma olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca diğer bir amacının izdivâc merâsiminin taraflar arasında güzel bir şekilde geçmesi ve evlendikten sonra da karı koca arasının açılmadan güzel bir şekilde devam ettirilmesi olduğunu söylemiştir (Kuşkakî, 1303, s. 168). Emanullah Han, Loya Cirge'de tedvin edilen nizâmnâmeleri denetleyen âlimleri savunmuş ve onların

⁹ “Büyük Toplantı” ve “Büyük Meclis” anlamına gelen Loya Cirge kavramı, Afganistan'ın siyasi, sosyal veya hukukî sorunlarını çözmek amacıyla ülkenin dört bir köşesinden toplumun önder ve büyüklerinin çağırılarak yapılan geniş çaplı toplantının adıdır.

kendisinin düşünce ve tecrübelerinden etkilendiğini de dile getirmiştir (Kuşkakî, 1303, s. 188).

Emanullah Han hür ve cariye kadınlarla evlenme konusunda sınırlama getirmiştir. Buna göre hiç kimse hür ve cariye dâhil olmak üzere dörtten fazla kadınla evlenemezdi. Şayet birisinin evlendiği kadın sayısı dört ise bunların dışında kalan cariyeleri azat etmesi gerekirdi. Şayet dörtten az ise cariyeler ile evlenebilir. Ancak evlendiği kadınların sayısı hür ve cariye dâhil olmak üzere dörtten fazla olmayacaktı (Serdar, 1380, s. 62). Bu düzenleme daha sonra çıkarılacak aile kanununda yer alan çok eşliliğe getirilen sınırlama ve şartların ilk adımı mahiyetinde idi.

Bir mukaddime ve 24 maddeden oluşan 1300b/1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'in¹⁰, mukaddimesinde kanunun koyulma amacı şu ifadelerle açıklanmıştır:

Şer'î mahkemelerde küçük yaşta evlendirmeler veya nikâh, düğünle ilgili masraflar ve âciz kadınlar hakkında kocalarının zulmünden kaynaklanan bir hayli davaların çoğalması ve nifakların görülmesi sebebiyle zulüm, kavga ve tartışmaları ortadan kaldırmak ve şeriata uygun olan hukukta kadınların eşitliliğini sağlamak için aşağıda zikri geçecek olan kaideleri emrettik (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b s. 1)

Söz konusu nizâmnâmenin 1-5 arasında yer alan maddeleri çok eşlilikle alakalı olup bu maddelerde yerine getirilmesi gereken şartlar ve bu şartlara uygun davranmayanlara dair cezalar belirlenmiştir.

Nizâmnâmenin 1. maddesinde Nisâ suresinin üçüncü ayeti zikredilip Allah'ın emrinin hilafını yapan Müslüman'ın dünya ve ahiret hayatında hüsrana uğrayacağı hatırlatılmış ve Allah'ın emri gereğince bu nizâmnâmenin yayımlanmasından 20 gün sonra bir veya iki yahut üç kadınla evli olanların yeni evlilik yapmak istedikleri takdirde evlenecek olan kişinin adaletli olduğunun, dürüst ve dindar bir kişi tarafından doğrulanması gerekli görülmüş ve İslahiyye Mahkemesinden onay belgesi alması şartı aranmıştır. Nikâh akdi bu belgeyi aldıktan sonra aşağıda zikri geçecek olan kaidelere göre yapılacaktır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 1).

Birinci kaideye muhalif olarak hareket edip İslahiyye Mahkemesinin onayını almadan ikinci, üçüncü yahut dördüncü kez evlilik yapan kişiye ya iki yıl hapis cezası verilir ya da 2 bin rupi para cezası kesilir. İkinci hanımın yaşam süreci içerisinde adaleti tasdik ettikten sonra karı-koca arasında adalet kaidelerinin hilafı ortaya çıkarsa tasdik edenlerin her birinden biner rupi para cezası alınır yahut her birine 1 yıl hapis cezası verilir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 2).

Nikâh akdini yapan kişi, birinci kaideye muhalif olarak amel eder de İslahiyye Mahkemesinin izin belgesini almadan birden fazla evlilik akdini bağlarsa ikinci kaideye göre sorumludur (iki yıl hapis cezası veya 2 bin rupi para cezası verilecektir) (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 3).

Emanullah Han döneminde çıkartılan bu nizâmnâme ilan edilmeden önce birden fazla kadını olanların geçimde veya nafakada kadınları hakkında şeriata muhalif olarak davranırlarsa kadınlarının şikâyetleri şer'î mahkemeye ulaştığında şikâyet edilen şahısın şeriata uygun olarak sorguya çekileceği vurgusu yapılmıştır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 4).

Bu nizâmnâme çıkartılmadan önce beşikteki bebeğin bile velisi tarafından evlendirilmesinde kanunen bir sakınca yokken bu nizâmnâmeyle beraber evliliğin asgari

¹⁰ Emanullah döneminde 1299 yılında ilk *Nizâmnâme-i Nikâh* çıkartılsa da *İrşâdün-Nisvân* adlı resmi gazetede 1300/1921 yılında basılmıştır. 1300 yılı içerisinde aile hukukuyla ilgili reformları barındıran diğer bir kanun da çıkartılarak yürürlüğe girmiştir. Bu farklılığı ifade etmek üzere, nikâhla ilgili çıkartılan ilk nizâmnâmenin basım yılı 1300a şeklinde, ikinci nizâmnâmenin basım yılı 1300b şeklinde tarafımızdan kullanılmıştır.

yaşı 13'e çıkartılmış ve bu yaştan önce evlilik akdinin yapılmaması istenmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 5-6).

Çok eşlilik konusu, 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinde yer almazken 1924 Hukuk-ı Aile Kanunu Tasarısı'nda yer almıştır. Bu tasarıda tek karılılık asıl kabul edilmekle beraber ikinci karı ile evlenmek yasaklanmamıştır. Ancak ikinci evliliğe müsaade edilmesi için bazı şartlara riayet edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre ikinci karı ile evlilik kişini zaruretini ve eşler arasında adaleti temin edeceğini ispat etmesiyle hâkimin izin vermesine bağlanmıştır. Bu tasarı 1 Aralık 1924'te adliye encümenine verilmiş ise de bu arada medenî kanun hazırlıklarına başladığından görüşülmede rafa kaldırılmıştır (Akdoğan, 1999, 62; Cin ve Akgündüz, 1995, ss. 60-61).

Yedinci maddeye göre (1300b) 13 yaşından küçük olanlar, ergen olsa dahi evlenemezlerdi. 1917 tarihli *Aile Hukuku Kararnamesi*'nde küçüklerin evlenme yaş sınırları ile 1300b/1921 tarihli nizâmnâmenin yaş sınırı arasında çok benzerlik bulunmaktadır. Aile Hukuku Kararnamesinde evlenmek için sadece kızlarda 12 yaşını doldurma yani 13 yaşına girme şartı aranmıştır (*Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 2017, md. 7). Ancak 1300b tarihli Nizâmnâmede hem erkek hem de kız için 13 yaş şartı aranmıştır. Bu nedenle Aile Hukuku Kararnamesinin bu madde üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Bu nizâmnâmenin yürürlüğe girmesinden önce küçük yaşta nişanlılık ve nikâh durumuyla alakalı davaların şer'î mahkemelerde 1301hş./1922 yılının başına kadar çözüme kavuşturulması ve bu sürenin bitmesi üzerine hiç kimsenin davasının dinlenmeyeceği öngörülmüştür (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 8). Ayrıca bu kanunda, nişanlılık, kına gecesi ve nikâh akdiyle ilgili halk arasında cereyan eden fazla harcamaların önüne geçmek için de düzenleme getirilmiştir. İnsanlar arasında nişan merâsimi diye adlandırılan ilk tatlı yeme programı, nikâhtan bir gece öncesini kına gecesi olarak belirlemek ve sabahında kalabalık bir şekilde nikâh yapmak halk arasında olagelmiş bir adet idi. Bu tür âdetler, iki taraftan birine ekonomik olarak çok ağır gelmesi, yersiz masrafların gerçekleşmesi ve davaya sebebiyet vermesi üzerine yasaklanmıştır.

Afganistan'da halen kimi bölgelerde devam etmekte olan "bed"¹¹ şeklinde tabir edilen kabileler arasında kavga sonucu ortaya çıkan davanın ortadan kalkması için karşı tarafa mehirsiz olarak kız vermek veya vefat edenin kocanın hanımıyla ölenin erkek kardeşinin evlendirilmesi gibi âdetler mutlak olarak yasaklanmıştır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 9; Tehranî & Yesarî, 1388, s. 12). Dul kadınlar hakkında yeni düzenlemeler getirilerek kimsenin dul ve boşanmış kadınları korkutarak evlenmelerine engel olamayacağı vurgusu yapılmıştır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b md. 10). Gelinin evine bayramlık götürmek ve Berat gecesi ışık, havai fişek gösterisi yapmak ve müzikler eşliğinde damat tarafından gelinin evine varmak da rekabete konu olacağı için hem 1920 hem de 1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta yasaklanmıştır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300a, md. 5; *Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 11). Yeni kanuna göre ikrah altında yapılan evlilikler sadece yasaklanmamış aynı zamanda zorlayan kişiye para ve hapis cezası öngörülmüştür. Buna göre nâkih ve menkûhenin rızası olmadan üçüncü kişilerin nikâh akdini zorla yapması halinde 2 bin rupi para cezası veya 2 yıl hapis cezası verilecektir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 12). Fakat 1920 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta sadece anne ve babası vefat etmiş kızların rızası olmadan kardeş, amca ve dayı gibi akrabaları tarafından evlendirilmeleri yasaklanmış ve rızası olmadan yapılan nikâh akdinin doğruluğu ortaya çıkarsa nikâh akdini yapan ve nikâh meclisinde bulunan şahısların sorguya çekileceğinin altı çizilmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300a, md. 4).

Görüldüğü üzere 1920 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta sadece anne babası vefat etmiş kızların rızası olmadan yapılan evlilikler yasaklanmış ve akdi yapan ve akit meclisinde

¹¹ Kabileler arasında adam öldürme olayında kısas yerine katilin kabilesinden maktulun kabilesine bir veya birçok kızın mehirsiz olarak verilmesine "bed" denir. Bu âdet Afganistan'ın güney tarafında yaşayan Peştunlar arasında daha çok yaygındır.

bulunan şahısların sorguya çekileceği vurgulanmışken 1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta ise bu sınırlandırma kaldırılarak yapılan bütün zoraki evlilikler yasaklanmış ve zorla evlilik akdini yapan kişiye para veya hapis cezaları belirlenmiştir. Para cezası veya hapis cezası alacak olanlardan parası olup yasaklanmış suçları ödeme gücü olduğu için suç işlemişse o şahsa para cezası yerine hapis cezası verilecektir. Para cezasını ödeyemeyecek durumda olanlar ise tutuklanacaktır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 13).

1920 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta kızların mehri nesep ve ırklara göre belirlenerek üç kategoriye ayrılmıştır: Emîr ailesinin kızlarının mehri 500 rupi; Dürrânî kavimlerinin kızlarının mehri 200 rupi ve diğer kavimlerin kızlarının mehri ise 30 rupi olarak belirlenmiştir. Fakat 1921 tarihli *Nizâmnâmede* ise bütün aile ve kavimlerin kızlarının mehri 30 rupi olarak belirlenmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300a, md. 7; *Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 15).

Akdi yapan mollaya 5-20 rupi para verilmesi ve belirlenen miktardan fazla para vermenin yasak olduğu vurgulanmıştır. Sünnet düğünlerinde fazla masrafa sebep olan kadın veya erkek kutlama merasimlerinin yapılmaması da öngörülmüştür. Bu *nizâmnâmenin* (1300b, md. 23) yürürlüğe girmesiyle beraber 1299/1920 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh* mülga edilmiştir. “Bu *nizâmnâmenin* (1300b, md. 24) yürürlüğe girmesinden adalet bakanı sorumludur. Bu *nizâmnâmenin* devlet *nizâmnâmelerinden* sayılması ve hükmünün icrasına emir vererek ve irade beyanında bulunuyorum” cümlesi emîr Emanullah Han'a ait olup onun bu kanunu onayladığını gösteren cümlesidir. Bu cümlenin sonunda emrin mührü¹² de mevcuttur.

1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*, Şeyh Abduh'un fikirlerinden ilham alınarak tanzim edilmiştir. Bu *Nizâmnâme*, çok eşlilikteki kısıtlama ve küçüklerin evlendirilmesinin yasak olması bakımından İslam dünyasının en büyük modern aile kanunlarından sayılır. Çünkü bu mesele henüz İslam dünyasında tam olarak uygulanmamıştı. Bu nedenle Rusya liderleri Müslümanların oturduğu eyaletlerde kadınların durumunu değiştirmek için 1921 tarihli Afgan *Nizâmnâmesinden* yararlanmışlardır (Nevîd, 1388, s. 119).

1.2. 1303hş./1924 Tarihli Nizâmnâme-i Nikâh, 'Arûsî ve Hatnesûrî: 1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*, 'Arûsî ve Hatnesûrî'nin kimi maddeleri din âlimleri tarafından kabul edilmediği için daha fazla yürürlükte kalamadı. Çünkü Tehranî ve Yesarî gibi bazı yazarlara göre kimi din âlimleri Emanullah Han'ın reformlarında kendi konularının tehlikede olduğunu gördükleri için onun çıkardığı kanunların şeriata muhalif olduğunu ilan ettiler. Böylece bazı kabileler de bu kanunlara karşı ayaklandılar (1388, s. 13).

Mengel ayaklanması diye meşhur olan ilk ayaklanmaya *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta yer alan küçüklerin evlendirilmesi yasağı sebep olmuştur. 1924 yılında Mengel kabilesinden bir kişi, birisinin nişanlısını küçük yaşta babasının velayeti altında kendisiyle nikâhlandığını iddia ederek dava açmıştır. O bölgenin hâkimi olan Emruddîn Han küçük yaşta yapılan nikâh iddiasının doğru olması halinde bile *Nizâmnâme-i Nikâh*'a uygun olarak geçersiz saymış ve kızın kendi rızasıyla nişanlandığı yeni nişanlısıyla evlenebileceğine hükmetmiştir. Molla Mengel diye ün kazanan Molla Abdullah, kızın kocası olduğunu iddia eden şahıstan rüşvet aldığı için kızın o şahsa verilmesinin fetvasını verir. Molla Abdullah mahkemenin vermiş olduğu karara itiraz edip hâkimin şeriata muhalif davrandığını ilan ederek halkı kışkırtmaya çalışmıştır (Kâtib, 1392, ss. 50-51; Zamanî, 2013, ss. 299-300). Emanullah Han 1924 yılında ayaklanmayı önlemek amaçlı 700 kişiden oluşan âlim ve saygın kişileri “Loya Cirge-i Pagman” diye anılan büyük toplantıya davet etmiş ve başta 22 maddeden oluşan *Nizâmnâme-i Nikâh* olmak üzere kimi kanunlara değişiklikler getirmiştir (Tehranî & Yesarî, 1388, s. 13).

¹² Beyzâvî şeklindeki mührün orta kısmında “Gazi Emir Emanullah Han” ve altında da “mucibince amel olunsun” ibareleri mevcuttur.

Emanullah Han döneminde başta aile kanunu olmak üzere çıkartılan kanunların şeriata aykırı olduğu gerekçesiyle ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmak için Loya Cirge-i Pagman'da çağrılan kişiler anayasa kanununu ele alıp birtakım değişiklikler getirdikten sonra *Nizâmnâme-i Nikâh* adlı aile kanununu tartışmak üzere ele almışlardır. Tartışmanın ana konusunu çok eşlilik ve küçüklerin evlendirilmesi oluşturmuştur.

Emanullah Han, 16 Temmuz 1924 yılında Loya Cirge'nin açılış konuşmasında, birden fazla kadınla evlenmek isteyenler için nikâhtan önce adaletli olduklarına dair dindar bir musaddıkın tasdik etme şartının konulmasındaki hedefinin en baştan itibaren zulmün ortadan kaldırılması ve adaletin devamının sağlanması olduğunun altını çizmiştir. Bu argümanını temellendirmek amacıyla birden fazla evlilikler için nikâhtan önce evlenecek kişinin adaletini onaylayan musaddık olan kişiyi devlet hazinesini koruyan muhafıza benzetir. Nitekim muhafız olduğu sürece hırsız hazineyi soymaya cesaret edemediği gibi nikâhtan önce birden fazla kişiyle evlenmek isteyen için adaletli olduğuna dair onaylamasına ihtiyaç duyulan musaddık da adaletin devamının sağlanmasına vesile olur (Kuşkakî, 1303, s. 178).

Mevlevî Fazlû'r-Reb gibi bazı âlimler kanunun ilk maddesinde yer alan ve ikinci evlilik için şart koşulan musaddık ibaresinin ne Kur'ân'da ne hadis ve ne de fıkıh kitaplarında yer aldığını gerekçe göstererek bu hususun kanundan çıkartılmasını istemişlerdir (Kuşkakî, 1303, s. 172). Her ne kadar Mevlevî Beşîr gibi kimi âlimler çok eşliliğin caiz olma felsefesinin sahabe zamanında şehveti tatmin için değil de kocalarını cihatta kaybetmiş dul kadınlara sahip çıkılmak için olduğunu ifade etseler de bu görüş kabul görmeyerek evlenmeden önce kocanın adaletli olduğuna dair dürüst bir musaddıkın onay şartı ortadan kaldırılarak çok eşliliğe izin verilmiştir. Fakat Emanullah Han, adaleti temin edebilenlerin birden fazla kadınla evlenmelerine müsaade etmekle beraber adaleti temin edemeyenlerin bir tane ile yetinmeleri gerektiği hususunda tavsiyede bulunmuş ve adalet olmadan birden fazla kadınla evli olmanın günah olduğuna dikkat çekmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1303, md. 1). Ayrıca daha önceki kanunda belirtildiği gibi ikinci evlilik sırasında ortaya çıkan adaletsizlikten dolayı koca, tasdik eden kişiler ve akdi yapan mollalara verilen para veya hapis cezası da kanun metninden çıkartılarak bunun yerine iki, üç veya dört kadınla evli olanlar veya yeniden evlenecek olanların şeriata uygun olarak adaletli davranmadıkları takdirde mahkemeye haber verilip ispat edildiğinde taziren ceza verileceği bildirilmiş ve adaletli davranmamaların yanında kadınların bu tür adaletsizliği anlatmak için mahkemeye dava açmasını zorla engelleyen kocalar ile velilere de taziren ceza verileceği vurgusu yapılmıştır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1303, md. 2; Kuşkakî, 1303, 167-179).

İkinci ana konu olarak küçüklerin evlilik yasağı meselesi tartışılmıştır. Bu konuda da Emanullah Han 1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta yer alan küçüklerin evlilik yasağını savunma amacıyla küçüklerin evlendirilmesinden kaynaklanan davalar sonucu ortaya çıkan kavga, ölüm ve nefret gibi unsurları zikretmiş ve para gücüyle küçük yaşta kırıyan nikâhlardan mesut bir aile çıkmayacağını ve böyle evlilikler sonucu dünyaya gelen çocuklarda da bereket olmayacağını önemine vurgu yapmıştır. Fakat Hazret Şûrbâzâr isimli âlim Emanullah'ın sözlerinin küçüklere şefkat ve küçüklerin geleceğini düşünmek açısından doğru olduğunu düşünmekle birlikte küçük yaşta evliliklerin fıkıhın en önemli meselelerinden birisi olduğunu belirtmiş ve bu konuya müdahale edilemeyeceğini ilan etmiştir. Şûrbâzâr, küçük yaşta evliliklerin caiz olduğunu kabul eden âlimler Hz. Peygamber'in Hz. Ayşe'yi küçük yaşta nikâhına aldığını bu nedenle küçük yaşta evliliklerin sünnet sayıldığını gerekçe göstermiş ve mahkemelerde konuyla alakalı davaların dinlenmesini de talep etmiştir (Kuşkakî, 1303, ss. 181-184).

Nizâmnâme-i Nikâh dâhil olmak üzere bütün kanunların onayından geçtiği Mevlevî Abdülvâsi' Kandeârî, ergenlik çağına girmeyen bir kızla evlenmenin Hz. Peygamberin sünnet türüne girebileceği düşüncesine karşı çıkmış ve Hz. Peygamber'in ergenlik çağına ulaşmayan Hz. Aişe ile yaptığı evliliğini onun yemesi ve içmesi gibi fiillerinden

sayılabileceğini savunmuştur. Ancak kanunları beraber inceleyip onayladıkları temyiz heyetlerinin diğer üyelerinin suskunluğu ve hatta Abdülvâsi' Kandehârî'nin görüşüne karşı çıkışları, küçük yaştaki evlilikleri savunan âlimlerin galibiyetine sebep olmuştur (Nevid, 1388, s. 139).

1924 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta küçüklerin evlendirilmesinin dinen caiz olduğu belirtilmekle beraber emîrin tavsiyesi üzerine bu tür evliliklerden uzak durulması istenmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1303, md. 3). Küçük yaşta evlenen veya nikâhı kıyılan kişilerin davaları şer'î mahkemelerde 1305/1926 yılının başına kadar çözüme kavuşturulacağı ve bu tayin edilen sürenin aşımında bu tür davaların kati ispatı var olmakla birlikte ya bizzat kendisinin dinleyeceği veya şahın dinlemeye izin verdiği herhangi bir mahkemenin dinleyeceği belirtilmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1303, md. 5). Aynı şekilde küçük yaştaki evlilik yasağı ortadan kalktığı için veli tarafından evlendirilen küçüklerin ergenlik çağına geldiklerinde fesih hakları olup olmadığına dair mezhep içtihatları da devreye sokulmuştur. Buna göre ergen olmayan erkek ve kız çocukların babası ve sahih dedesi tarafından birisiyle evlendirildikleri takdirde ergenlik çağına gelseler de böyle bir nikâhı fesh etme haklarının bulunmayacağı; babası ve sahih dedesi dışında kalan kişiler tarafından evlendirilen küçüklerin ergenlik çağına geldiklerinde nikâhı feshetme hakkına sahip olacakları belirtilmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1303, md. 9).

1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta, nâkih ve menkûhenin rızası olmadan yapılacak evliliklerde nikâh akdini yapan kişiye 2 bin rupi para cezası veya 2 yıl hapis cezası verileceği öngörülmüşken 1924 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta ergenlik çağına ulaşmış nâkih ve menkûhenin rızası olmadan birisi tarafından zorla evlendirildiğinde hem zorla evlendirene hem de nikâh akdini bağlayan mollaya taziren ceza verileceği yönünde değişikliğe gidilmiştir (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1300b, md. 12; *Nizâmnâme-i Nikâh*, 1303, md. 18). Bu nizâmnâmede (1303, md. 20) yer alan tazir cezasının tayini ve tazirle ilgili meselelerin çözüme kavuşturulması büyük hükümetliklerde (a'la hükümetliklerde) Kutvali denilen mahkeme tarafından ve diğer maddelerinin icrasının ise ilk derece mahkemeler tarafından yapılacağı¹³ belirtilmiştir.

1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta (1300b, md. 16) damadın geline vereceği elbisenin sayısı ve ipek veya pamuktan yapılmış olduğu bakımından zengin, orta kesim ve fakir olmak üzere üç kategoriye ayrılıyordu. Fakat 1924 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta (1303, md. 12) dördüncü bir husus eklenerek damadın geline vereceği elbisenin kanunda belirtilenden daha fazla elbise çeşitlerinin verilmemesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Kanunda belirtilenden az verildiği takdirde akit yapan tarafların fakir olmaları halinde buna müsaade edilmiştir.

1924 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ın yürürlüğe girmesiyle beraber daha önce yürürlükte olan nizâmnâme mülga edilmiştir. Bu nizâmnâmede en önemli değişikliklerden birisi de nizâmnâmenin Hanefî mezhebine uygun olmasına vurgu yapılması ve nizâmnâmenin sonunda daha önceki temyiz heyetinin yerine geçen Mevlvî Abdülhay (temyiz heyetinin başkanı), Mevlvî Muhammed İbrahim, Mevlvî Abdülhâlik Sıddîkî, Mevlvî Guldest Kataganî ve Mevlvî Muhammed Refik gibi yeni temyiz heyetinin¹⁴ üyesi olan âlimlerin isimleri ve imzalarının bulunmasıdır (*Nizâmnâme-i Nikâh*, 1303, md. 21-22). Yukarıda sayılan hususlar dışında 1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh* ile 1924 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ın diğer maddeleri aynıdır. Fakat 1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh* 24 madde şeklinde basılmışken 1924 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh* 22 madde şeklinde basılmıştır.

¹³ 1327 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta bu nizâmnâmede yer alan tazir cezasının tayini ve tazirle ilgili meselelerin çözüme kavuşturulması âla hükümetliklerde Kutvali mahkemesi ve ilk derece mahkemelerin kâdîları tarafından yapılacağı belirtilerek daha önceki nizâmnâmelerden farklı olarak biraz değişikliğe gidilmiştir.

¹⁴ Ayrıca bu nizâmnâmenin sonunda yukarıda zikri geçen 5 temiz heyeti üyesinin imzası bulunsa da bu kanunda imzası bulunmayan temiz heyetinin Mevlvî Fazlu'r- Rebb ve Molla Abdülbaki gibi diğer iki üyesi mevcut idi.

Emanullah Han'ın, Loya Cirge'de *Nizâmnâme-i Nikâh*'la ilgili iki madde üzerinde çok ısrar ettiği ve bu iki madde için bütün toplantıdakileri karşısına aldığı ifade edilmiştir. Emanullah Han'ın ısrar ettiği iki maddenin ilki mehrin sınırlandırılması; ikincisi ise kızların bed şeklinde verilmesinin yasak olmasıdır. Emîre göre mehrin miktarı çok olduğu için bütün varlığını veren damat hayatının devamında sıkıntılar çekecektir. Aynı şekilde düşmanlığı ortadan kaldırmak için mehirsiz olarak verilme âdetinin kötü ve Afganlılar için utanılacak bir mesele olduğunun altını çizmiştir. Emanullah Han "bed" şeklinde kız verilme âdetinin çok vahim bir âdet olduğunu anlatmak üzere kendisinin şahit olduğu bir olayı anlatmıştır. Buna göre bir kavmin diğer bir kavim üzerindeki düşmanlığı ortadan kaldırmak için binlerce kız vermesini istediğini, kız istenilen kavmin molla ve büyüklerin yanına giderek arabuluculuk yapmalarının istediğini ve pazarlık sonucu 7 kızın mehirsiz olarak verilmesinin kararlaştırıldığı hususunu anlatmış ve bu âdetin kabul edilemezliğine dikkat çekmek istemiştir (Kuşkakî, 1303, ss. 195-198). Mehrin sınırlandırılması ve bed şeklinde kızların verilmesi meselelerine emîrin isteği üzerine dokunulmamış ve 1924 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh*'ta da olduğu gibi kalmıştır.

1924 tarihinde çıkartılan kanunların şeriata uygunluğunun düşünülmemesinden kaynaklanan ayaklanma olaylarını bastırmak için çağrılan âlim, yazar ve saygın kişilerin itirazı ve açılan tartışmada onların galip gelmeleri üzerine birtakım kanun maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. En çok tartışılan kanunlar arasında *Nizâmnâme-i Nikâh* yerini ilk sırada almıştır. Emanullah Han, birden fazla evliliklerde nikâhtan önce evlenecek kişilerin adaletli davranacağını teyit eden dindar kişilerin mahkemeye gidip tasdik etmesi ve mahkemeden izin belgesi alması ile küçük çocukların evlendirilmelerinin yasak oluşu gibi hususları toplantıda bulunan âlimlere kabul ettirememiştir. Sözü geçen hususlarda uzunca konuşup delilleri zikretmesi aile hukukuyla ilgili yapılacak olan değişikliklere rıza göstermediğinin açıkça belirtisidir. Aile hukukuyla ilgili tartışmaların galip tarafı Loya Cirge'de bulunan âlimler ve mağlup tarafı ise Emanullah Han ile eski heyet temyiz üyeleri olmuştur.

1.3. 1327hş./1928 Tarihli Loya Cirge: Emanullah Han 1927 yılında İtalya'nın davetiyle Hint, Mısır, İtalya, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere, Polonya, Rusya, Türkiye ve İran olmak üzere 12 ülkeyi gezmek üzere yola çıkmış ve 1928 Temmuz ayında ülkesine geri dönmüştür (Gubâr, 1388, s. 859). Emanullah Han ülkesine geri döndükten sonra özellikle ekonomik ve sosyal alanda ikinci merhalede bırakılan reformlarını uygulamaya azmetmiştir. Çünkü Emanullah Han Avrupa ülkelerinin gelişmişliğinden etkilenmiş, Kabil'e döndüğünde Afgan halkına gelişmişlik ve ilerleme hakkında bilgi vermiştir. Emîr, reformlarını uygulamada ülkelerini 20. yüzyıl medeniyetine ulaştırmak için Mustafa Kemal Atatürk ve İran kralı Rıza Şah'ın kullandıkları metotları takip etmek istemiştir (Gregorian, 1388, ss. 320-321; Nevîd, 1388, s. 173). 1928 yılının Ağustos ayının sonlarına doğru Pagman'da bilgi sahibi ve ılımlı kişileri "Loya Cirge" diye adlandırılan büyük toplantıya davet etmiştir. Halktan da söz konusu büyük toplantıya gelecek olan kişilerin ifratçı kişiler değil de ılımlı ve bilgi sahibi kişileri seçmelerini istemiştir. Sayıca 1000 kişiden oluşan toplantı 29 Ağustos 1928 yılında yapıldığında Emîr yeni programlarını ilan etmiştir (Nevîd, 1388, s. 174). İlan edilen programların çoğu kabul edilmekle birlikte emîrin aile hukukuyla ilgili özellikle öğrenciler arasında evlilik yaşının, kızlar için 18 erkekler için 22 yaş olarak belirlenmesi ve çok eşliliğin yasaklanması gibi öneriler uzun süre tartışıldıktan sonra Loya Cirge tarafından reddedilmiştir. Emanullah Han, tekrardan bu meseleyi ele almış, bu konudaki önerisinin hem gençler hem de ana baba açısından daha yararlı olabileceği için ferman niteliğinde olmadığını ve öğüt niteliğinde olduğunu dile getirmiştir. Loya Cirge'ye gönderilen millet temsilcileri kralın sözlerine itimad etmeyerek bu hususları kabul etmemişlerdir (Fayz Zad, 1987, s. 129; Riha, 1990, s. 150).

Kimi kaynaklarda *Nizâmnâme-i Nisvân* isimli kadın hakları ve toplumsal görevlerini belirleyen yeni kanunun Loya Cirge tarafından tasvip edildiği iddia edilmiştir (Nevîd, 1388, s. 179). Ancak bu nizâmnâmede içerik itibarıyla gürültü çıkaracak ve mezhepler üstü yaklaşımların bulunması düşünülemez. Çünkü zaten Loya Cirge tarafından çok eşlilik ve evlenme yaşıyla ilgili öneriler kabul edilmemiş ve şaha karşı çıkmıştır. Şayet böyle bir nizâmnâme tasvip edilmişse de diğer düzenlemeler gibi yürürlüğe girmeyerek taslak halinde kalmış olma ihtimali daha yüksektir. Emanullah Han, bu toplantıda gerçekleştirmek istediği aile hukukuyla ilgili bazı reformlara karşı ayaklanmalar sonucu tahtan indirilmiştir.

Emanullah Han tarafından kimi öneriler Loya Cirge tarafından reddedilince 1928 Ekim ayında kabine ve yüksek rütbeli devlet memurlarını Ustur Köşkü'nde toplayarak yeni hedeflerini açıklamak istemiştir. Emanullah Han dört günlük konuşmasında devlet faaliyetlerini anlatmış ve kendisini devrimci padişah ilan ederek aşağıda zikredilecek reformları ilan etmiştir:

1. Kabil'de Avrupa elbise ve şapkasının zorunlu olarak giyilmesi.
2. Fırka-i İstiklal ve teceddüd isminde bir partinin kurulması ve bu sayede ülkede siyasi şuurun arttırılması.
3. Güzel sanatlar ve müzik okullarının yaygınlaştırılması.
4. Öğrenciler arasında küçüklerin evliliklerinin yasak olması ve evlenme yaşının erkekler için 22 kızlar için 18 olarak belirlenmesi.
5. Tatil gününün Cuma gününden Perşembe gününe değiştirilmesi.
6. Okullarda 11 yaşından küçük olan öğrencilerin karma eğitim görmesi.
7. Devlet memurları arasında çok eşliliğin yasak olması.
8. Hemşirelik okulu ve kadın doğum hastanesinin kurulması.
9. Ülkede liselerin arttırılması ve Avrupa dillerine dayalı okulların genişletilmesi (Nevîd, 1388, ss. 175-176).

Görüldüğü gibi Emanullah Han Loya Cirge'den istediği sonucu alamayınca kendini devrimci kral ilan etmiştir. Daha önce başlattığı gibi birtakım yeni reformlara imza atmış, özellikle memurlar arasında çok eşliliği yasaklamış ve öğrencilerin evlilik yaşlarıyla ilgili sınırlama getirmiştir. Söz konusu reformlar aile hukukuyla ilgili yapılmış olan reformlardı.

Emanullah Han, Ustur Köşkü'nün bahçesinde reformlarını ilan ettikten sonra âlimler bu reformlara karşı güçlerini İslam'ın miyarlarını koruma ve toplum arasındaki nüfuzlarını arttırmaya karar vermişlerdir. Âlimler, geleneksel hicap, kadınların eğitim ve öğretimi, kız öğrencilerin evlilik yaşının 18, erkek öğrencilerin 22 olarak belirlenmesi ve memurların çok eşliliğinin yasak olması gibi hususlardan rahatsız olmuşlardır. Hatta kanunları tasvip eden yeni temyiz heyeti üyeleri de kadınların geleneksel hicaplarının kaldırılması ve kadın ve erkek sosyal ilişkilerinin yapısındaki değişikliklerden rahatsız olmuşlardır (Nevîd, 1388, s. 194). Daha önceleri Emanullah Han'a destek veren nüfuz sahibi ve manevî liderlerden birisi olan Hamidullah Tegâb kendisinden ifrat niteliğinde olan reformlarının mülga veya sınırlandırmasını istemiştir. Şayet bu isteğe kulak asmaması durumunda ülkeyi terk edeceği uyarısında bulunmuştur. Emanullah Han, Tegâb'ın bu isteğini yerine getirmesi bir yana ülkeden çıkışına da yasak getirmiştir. Onun nüfuz sahibi dini liderlerden birisinin isteğine karşı sert bir biçimde cevap vermesi Kabil âlimlerinin rejim karşısında güçlerini toplamaya sebep olmuştur. Afganistan'da en büyük nüfuz sahibi olan Müceddedî ailesi ve özellikle Hazret-i Şûr Bâzâr İslâmi hareketinin başına geçip halkın duygularını uyandırarak Emanullah Han'ın karşısında durmuştur. Şemsü'l-Meşâih'in oğlu Fazlu'r-Rahîm Müceddedî, Eylül ayının başında Kabil ve etraf âlimlerinden oluşan 400 âlimin imzası ile bir fetva çıkarmıştır. Fetvaya göre Emanullah Han'ın reformları şeriata aykırı ve küfürle eşdeğer sayılmıştır. Bu nedenle ona itaat etmek de gerekli görülmemiştir (Nevîd, 1388, s. 196). Emanullah Han'ın özellikle aile hukukunda yeni reformlar getirdiği için kâfir olarak fetva verilmesinden çok geçmeden Şinvar ayaklanması başlamış doğu ve güney

kesimlerine de yayılmıştır. Ayaklanan bölgelerde yer alan âlimler tarafından Emanullah Han'ın yeni reformlarına karşı 12 maddelik bir bildiri neşredilmiştir. Bildirinin mukaddimesinde bütün bu ayaklanmaların sebebinin Emanullah Han'ın küfrü barındıran reformları olduğu bildirilmiş, zira Emanullah Han'ın vasıtasıyla tedvin edilen kanunlarda Hanefî mezhebine müdahale olduğu ve şeriat kanununun dikkate alınmadığı vurgulanmıştır. En önemli vurgulanan hususların başında çok eşliliğin Kur'ân'da caiz olmasına rağmen buna sınır getirilmesi, devlet memurlarının birden fazla olan eşlerinden zorla boşandırılması, bedeninin tamamen kapatılma kuralının ortadan kaldırılması, kızların Avrupa'ya gönderilmesi ve Cuma günü tatilinin değiştirilmesi gelmektedir. Bu bildiri neşredildikten hemen sonra Kandehâr âlimleri de Emanullah Han'dan yapmış olduğu reformlarına değişiklikler getirmesini isteyerek 9 maddelik bir bildiri neşretmişlerdir. Bildiride Milli Şura tarafından tasvip edilen bütün kanunların incelenmesi için daimi âlimler şurasının kurulması, Türkiye'ye öğrenim için gönderilen kızların geri istenmesi, kız okullarının kapatılması, geleneksel hicabın eski halinde olduğu gibi kalması ve kadınların saçlarını kısaltmaması gibi maddeler yer almaktaydı (Kazım, 2005, ss. 159-160).

Ayaklanmaların gün geçtikçe çoğalması sonucunda Emanullah Han tehlikeyi görmüş, geç kaldığının farkına varmış ve daha önce ilan ettiği kimi reformlardan vazgeçmek istemiştir. Yapılmış olan reformları da içine alacak şekilde 18 maddelik yeni bir ferman çıkartıp kimi reformlarını tamamen ortadan kaldırırken kimisine düzenleme getirmiştir (Kazım, 2005, s. 162). Bu fermana göre memurlar arasındaki çok eşlilik yasağı, öğrenciler arasında küçük yaşta evlilik yasağı ve kadınların özgür oluşu kaldırılmıştır (Nevîd, 1388, s. 214). Emanullah Han, eğitim ve öğrenimini tamamlamayan öğrenciler için küçük yaşta evlilik yasağının öğrencilerin öğrenimine engel teşkil edeceği düşüncesine binaen getirildiğinin altını çizmiştir, fakat bu meselenin yanlış anlaşılmasından dolayı artık kaldırıldığını vurgulamıştır. Aynı şekilde Emanullah Han, 1928 yılında gerçekleştirilen Loya Cirge'de geleneksel hicap meselesinin serbest bırakıldığını ve buna göre, yüzlerini kapatma âdetleri olmayan göçebe ve köylü kadınların yüzlerini açabileceği ve şehirli kadınların da geleneksel hicapla örtünmelerine müdahale edilemeyeceği yönündeki kararını hatırlatmıştır. Bazı muhalif kesimler tarafından bazı âlimlerin fetvasına binaen yüz ve eli açık olan kimi kadınların güya kendisinin zorla kadınların yüzünü açtırdığına dair propaganda yapıldığını belirtmiş ve bunun yanlış anlamalara sebebiyet verdiği için kedisinin artık kadınların yüz ve ellerinin açık olmasının ve saçlarını kısa kestirmelerinin yasakladığını belirtmiştir (Kazım, 2005, ss. 162-163).

Emanullah Han sadece çok eşlilikle ilgili getirdiği sınırlamayı kaldırmakla kalmadı aynı zamanda genel olarak bütün reformlar ve özel olarak çok eşlilikle ilgili getirilen kısıtlamadan pişmanlık duyduğunu ispat etmek için amcası olan Nasrullah Han'ın kızı Âliye Begüm ile evlendi. Bu evlilik de Emanullah Hanı kurtaramadı. Çünkü gelen itirazlar Emanullah Han'ın birden fazla kadınla evlenmesine değil de diğer insanları şeriatın izin verdiği birden fazla kadınla evlenmekten alıkoymasında idi. Emanullah Han'ın muhalifleri itiraz ettikleri konuları düzeltmesi ve Ferheng'in ifade ettiği gibi memurlar arasında çok eşlilik yasağı düşüncesinden vazgeçtiğini ispatlamak için amcasının kızıyla evlenmesi ayaklanmalara engel olmayarak rejime kanuni meşruiyet vermedi (Ferheng, 1367, s. 362). Aksine Emanullah'ın eski reformlarından vazgeçme düşüncesi kendi tahtını koruma adına yapılmış bir girişim olarak telakki edilmiştir. Muhalifler, Emanullah Han'ın geri çekilişinden cesaret alarak Şinvar halkı tarafından ateşkes için hazırlanan bildiriye 29 Aralık 1928 tarihinde Gulam Siddık Han'ın aracılığıyla Kabil'e göndermiştir (Nevîd, 1388, ss. 214-215). Söz konusu bildiride Emanullah Han'ın, kadınların hakları için en çok mücadele veren ve Loya Cirge'de geleneksel hicabı kaldırarak tartışmalara vesile olan hanımı Melike Süreyya'yı boşaması, Tarzi ailesinin Afganistan'dan uzaklaştırılması, İngiltere hariç diğer dış temsilcilik heyetlerinin iptal edilmesi, yeni kanunların tamamının mülga edilmesi, vergi maliyetinin azaltılması ve devlet dairelerinde âlimlerin işe girmesi gibi konular yer almıştır

(Kazım, 2005, s. 164). İleri sürülen şartların Emanullah Han tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Bunun üzerine Kohistân âlimleri bir araya gelip Habibullah Han Kalakânî'ye sadık kalacaklarını ilan ederek muhalif güçlerini Kabil'i ele geçirmek için teşvik etmişlerdir. 14 Ocak 1929 yılında Habibullah Kalakânî'nin başkanlığındaki ordu Kabil'in kapısına ulaştığında Emanullah Han yerine kardeşi İneyetullah Han'ı tayin ederek makamından istifa etmiştir. Kendisi Kabil'i terk ederek Kandehâr'a gitmiştir. Habibullah Kalakânî'nin Kabil'i ele geçirmesiyle İneyetullah Han'ın iktidarı son bulmuştur (Nevîd, 1388, ss. 215-216).

SONUÇ

Hukuk tarihi göz önüne alındığında kanunlaştırma faaliyetlerinin çok eski devirlerden beri yapıldığı söylenebilir. Ancak özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren Batı'dan başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve Afganistan kanunlaştırma faaliyetlerinde de tesirini gösteren bu yeni dönem kanunlaştırma hareketi, önceki devirlerin hareketlerinden farklılaşmakta ve hukuk tarihinin önemli konularından birisini oluşturmaktadır.

Afganistan'da da kanunlaştırma faaliyetleri, 20. yüzyılın başlarında başlatılmıştır. 1919 yılına kadar yapılmış olan kanunlaştırma faaliyetleri muhteva, kapsayıcılık ve toplumun sorunlarına cevap verebilirlik açısından küçük çapta bir kanunlaştırma hareketi olarak kabul edilebilir. Askerî, sosyal ve ekonomik alanlar başta olmak üzere hayatın bütün sahalarıyla ilgili en önemli kanunlaştırma hareketi ise Emanullah Han döneminde (1919-1929) yapılmıştır. Bu dönemde Afganistan'ın ilk Anayasası dâhil olmak üzere yetmiş aşkın nizâmnâme çıkartılmış olup ayrıca aile hukukuyla ilgili iki ayrı nizâmnâme de çıkartılmıştır. Konuyla ilgili yapılan taramalarda, Emanullah Han döneminde çıkartılan nizâmnâmelerin sayısı konusunda farklı değerlendirmelerin bulunduğu görülmüştür. Bu durumun sebebinin ise o döneme ait bir kanun koleksiyonunun bulunmayışı ve birçok kanun metninin kaybolması olduğu kanaatine varılmıştır.

Kanunların tarihlendirilmesiyle ilgili yapılan araştırmalarda karşılaştırma yönteminden mahrum çalışmaların yanıltıcı olabileceği anlaşılmıştır. Nitekim Emanullah Han döneminde aile hukukuyla ilgili çıkartılan ilk kanunun basım yılı konusunda farklı kanaatlerin gündeme gelmesi, aynı kanunun neredeyse her yıl tekrar basılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kanunlar arasında karşılaştırma yapmayan bir araştırmacı, elde etmiş olduğu kanun metninde özellikle baskı sayısı mevcut değilse ilgili kanunu o döneme ait ilk kanun olarak görebilmiştir.

Toplumsal alguların kanunsal düzenlemelerin kabulünde önemli bir faktör olduğu, bu algı dikkate alınmadan yapılacak değişikliklerin çeşitli sosyal tepkilere sebebiyet vereceği görülmüştür. Bu nedenle yapılan hukukî düzenlemelerde, o dönemde kanun ifadesinin Hristiyanlığa özgü kabul edilip bu ifadeye nefret duyulmasından dolayı kanun yerine halkın tepkisini çekmemek için nizâmnâme ismi verilmiştir.

Kanunlaştırma faaliyetlerinde, ülkeler ve kültürler arası etkileşim ve yönlendirmelerin belirleyiciliğinin önemi de anlaşılmaktadır. Nitekim bunun bariz örneklerinden birini Afganistan kanunlaştırma faaliyetlerinde görmek mümkündür. Bu harekette, Cemal Paşa ve o dönemdeki bütün nizâmnâmelerin tercüme ve tertibinden sorumlu Bedri Bey'in katkılarıyla Türkiye'nin rolü büyük olmuştur.

Kanunlaştırma hareketlerinde tedvin değil de kodifikasyon yönteminin uygulaması, toplumsal bünyeye uyuşmadığında genellikle sorun oluşturmuştur. Nitekim örf, inanç, değer, ahlak gibi toplumsal dinamiklerle uyumlu olmayan/çelişen yasal düzenlemelerin toplum tarafından tepkiyle karşılanacağı, Afganistan kanunlaştırma faaliyetlerinde de anlaşılmıştır. Aile hukukuyla ilgili olarak 1921 yılında Türkiye'nin modernleşme hareketinden esinlenerek çıkartılan nizâmnâmenin içeriği kısa tutulmuş ise de etkisi büyük olmuştur. Küçüklerin evlendirilmeleri ve çok eşlilik gibi kaynağını hem din hem de örften

alan söz konusu hususlarda toplumun sinir uçlarıyla oynayan reformlar, pek uygulama alanı bulamamıştır. Söz konusu reformlar uygulanmak istendiğinde ayaklanmalar meydana gelmiştir. Ayaklanmaları bastırmak için de zikri geçen hususlar daha sonra nizâmnâme metninden çıkartılmıştır.

Emanullah Han dönemi kanunlaştırma çalışmalarında bazı ilklerin yaşandığı da görülmüştür. Babası Habibullah Han'ın yolunu takip ederek çıkarttığı aile nizâmnâmelerinde kızların mehrini sınırlandırması bunun en belirgin örneğidir. Zira, mehrin sınırlandırılması Müslüman ülkelerin kanunlaştırma faaliyetlerinde bir ilktir. Bazen tarih tekerrür eder. Bunun nedeni ise önceki yaşanmışlıklardan yeterince ders çıkarmamak olsa gerektir. Nitekim Emanullah Han, gündeme getirdiği ilk reformlarında (1921-1924) toplumun bu değişikliklere ne kadar büyük bir tepki vereceğini öngörememişse de Avrupa seyahatinden döndükten sonra verilecek tepkileri bilmesine rağmen yeniden birtakım ıslahat hareketine girişmiştir. Bu eylem de onun iktidarının son bulmasına sebep olmuştur.

EXTENDED ABSTRACT

Amanullah Khan came to the throne in 1919 after the murder of his father, Habibullah Khan. Amanullah Khan put his seal on some reforms in social, economic, and cultural domains when Afghanistan gained its independence in 1919. Nezâmnâma (regulations) and code laws and enactment movement were the most important of these reforms. The concept of Nezâmnâma (regulation) was used instead of the concept of law, because there was a hatred against the laws enacted during this period. More than 70 statute laws, especially the Constitutional Nizâmnâme were made during this period (1919-1929). In this period, two laws related to family law were enacted in 1299/1920 and 1300/1921 and they were amended in 1323/1924. Because the content of law enacted under the name of Nezâmnâma-e Nekâh did not contradict the sectarian rules, there was no objection to it. However, a modern law was enacted on family in 1921 with the help of Djemal Pasha and Badri Beg. The law in question interfered with the child marriages and permitting polygamy, which were legitimized by religious interpretations and traditions. The content of the law inspired by Turkey's modernization movement and the ideas of Muhammad Abduh has brought along objections and rebellions throughout the country. To reduce the social reaction, Amanullah Khan convened the assembly under the name of Loya Jirga in 1924 and abandoned his reforms such as permitting polygamy on a conditional basis and prohibition on child marriages. Amanullah Khan, who travelled to Europe in 1927 was impressed by the development of European countries and invited the leaders of the society to a grand assembly when he returned to the country and offered some reform proposals in social and cultural domains, especially on issues such as limiting the age of marriage among students and not permitting polygamy among civil servants. However, these proposals of Amanullah Khan were rejected by the leaders who attended the meeting, but he considered himself as a revolutionary leader and declared the reforms he wanted to make. There were social uprisings against these reforms that provoked the society, and Amanullah Khan stated that he gave up on all the reforms announced, including family law, to stop these uprisings. However, he could not convince anyone and the latest reforms he announced caused the collapse of Amanullah Khan's power.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (1999). *Türkiye'de 1919-1927 yılları arasında aile hukuku alanındaki kanunlaştırma çalışmaları* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.
- Atâyî, M. İ. (1384). *Nigâhî muhtasar be târîh-i muâsır-ı Afganistan* (C.-R. Kâmgâr, Çev.). İntişarat-i Meyvend.
- Baykal, H. (1989). *Milli mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa arasında yazışmalar. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(14), 387-413.
- Cin, H., Akgündüz, A. (1995). *Türk hukuk tarihi*. (2. Bs). Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Çeker, O. (Haz.). (2017). *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* (2. Bs). Mehir Vakfı Yayınları.
- Faryâbî, M. A. (1388). *Nigahî be pişine-i kanungüzari der Afganistan*. Kaða, 7, 118-120.
- Fayz Zad, Muhammed A. (1987). *Cirga hayi buzurg-ı milli Afganistan*.
- Ferheng, M. S. (1367). *Afganistan der penc karn-ı ahîr*. Aryana Ofset.
- Gregorian, V. (1388). *Zuhûr-i Afganistan-i nevîn* (A. A. Kirmânî, Çev.). (2. Bs). İrfan.
- Gubâr, M. G. M. (1388). *Afganistan der mesîr-i târîh*. Dârü's-Selâm Kütüphanesi.
- Husamî, H. G. (1395). *Pe Afganistan ki de kanun curevuni peylame*. İntişârât-i Said.
- Jalisa, M. G. (2014). *Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsî ve Hatnesûrî*. Fasilname-i Ferheng-i Mardum.
- Kâtib, F. M. (1392). *Tezekkürü'l -inkilab*.
- Kazım, A. (2005). *Zenân-i Afgan zir fişar-i an'ane*.
- Kılıç, M.T. (2008). *İslâm hukukunda kanunlaştırma olgusu*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.
- Kuşkakî, B. (1303). *Ruydad-i loya cirge-i daru's- saltana-i Kabil 1303*. Matba-i Sangi Vezaret-i Celiliye-i Harbiye.
- Nevîd, S. (1388). *Vakünüş hâyi-i mezhebî ve tehavvülât-i ictimâî der Afganistan 1919-1929 şah Emamullah ve ulemâ-i Afgan* (N. Mucadeddî, Çev.). İntişârât-i Ahrârî.
- Nizâmnâme-i Esâsi-yi Devlet-i Âliye-i Afganistan*, (1302). Matbaa-i Dâire-i Tahrîrat-ı Meclis-i Âli.
- Nizâmnâme-i nikâh, 'arûsî ve hatnesûrî* (1300a). İrşâdün- Nisvân, (6),1-2.
- Nizâmnâme-i Nikah, 'Arûsî ve Hatnesûrî*, (1300b). Daru's-Saltana-i Kabil. Daru's-Saltana-i Kabil.
- Nizâmnâme-i Nikah, 'Arûsî ve Hatnesûrî*, (1303). Matbaa-i Daire- Tahrîrat-ı Huzur ve Meclis-i Âli-yi Vüzerâ.
- Popalzai, A. (1368). *Nigâhi, be târîh-i istirdâd istiklal*. Matbaa-i Devletî.
- (1369). *Darul kaða der Afghanistan ez evâi'l- 'ahd-i İslâm ta 'ahd-i cumhuriyet*. Matbaa-i Devleti-yi Kabil.
- Resul, S. (1384). *Nigâhi be 'ahd-i saltanat-i Emânî*. Komite-i Ferhengi-yi İttihad-ı İslami Mücâhidin-i Afganistan.
- Riha, A. N. (1990). *Salta-i zu'amâ-i Muhammed Zai der Afganistan*. İntişârât-i Fazl.
- Serdar, M. R. (1380). *Berghâyi ez târîh-i muâsır-ı vatan-i mâ* (G. S. Gayret, Çev.). Merkez-i Neşerâti-yi Fazl.
- Tarzi, M. (1913). *Kavânîn ve nizâmât. Sirâcü'l- Ahbâr*, 1(1), 2-3.
- Tehrânî, K. R., Yesarî, N. (1388). *Hukuk-ı famil-i Afganistan* (F. Kayyûmî, Çev.). Max Plank Enstitüsü.
- Zamanî, A. (2013). *Baznigeri devre-i emânî ve tevti'a hayi İngiliz*.